

DOI: <http://www.doi.org/10.21272/legalhorizons.2019.i14.p87>

ПОНЯТТЯ ТА ЗМІСТ ВЗАЄМОДІЇ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ З ФІНАНСОВИМИ УСТАНОВАМИ ЩОДО ПРОТИДІЇ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ ЗЛОЧИННИХ ДОХОДІВ⁵

*Стеблянка Аліна Володимирівна,
аспірантка кафедри адміністративного, господарського права
та фінансово-економічної безпеки,
Навчально-науковий інститут права,
Сумський державний університет*

Стаття присвячена з'ясуванню сутності поняття та змісту взаємодії правоохоронних органів з фінансовими установами щодо протидії легалізації злочинних доходів. Зазначено, що поняття «взаємодія» є багатовекторним, адже використовується майже у всіх сферах наукового пізнання. Розглянуто категорію «взаємодія» з точки зору філософії, філософії права, теорії управління та права. При цьому взаємодію в праві розглянуто з різних боків, у тому числі і в межах правоохоронної системи. Встановлено перелік обов'язкових ознак взаємодії, виділених науковцями. Окрім цього, виходячи з досліджених трактувань поняття взаємодії в цілому, а також взаємодії між різними правоохоронними органами нами окремо виділено ознаки взаємодії, що дозволяють відмежувати поняття «взаємодія» від інших, на перший погляд схожих понять, зокрема координації, кооперації, співробітництва тощо. Розкрито зміст поняття «правоохоронні органи» шляхом аналізу законодавчого визначення та різних підходів науковців (підхід, подібний до законодавчого, підхід, який розглядає поняття у широкому та вузькому значеннях, підхід, що розглядає поняття через категорію «державний орган»). Узагальнивши законодавче регламентування, виділено характерні ознаки фінансових установ. Розглянувши законодавчий і науковий підходи, для більш повного усвідомлення сутності легалізації злочинних доходів, сформульоване власне розуміння зазначеної правової категорії. На підставі проведеного дослідження, сформульовано власне визначення взаємодії правоохоронних органів з фінансовими установами щодо протидії легалізації злочинних доходів. Визначено особливості взаємодії правоохоронних органів з фінансовими установами щодо протидії легалізації злочинних доходів на підставі таких критеріїв як суб'єкти взаємодії, статус взаємодіючих суб'єктів, підстава взаємодії, мета взаємодії, характер дій, методи та засоби взаємодії.

Ключові слова: взаємодія, легалізація доходів, одержаних злочинним шляхом, легалізація злочинних доходів, правоохоронні органи, фінансові установи.

Steblianko A. Concept and content of interaction of law enforcement bodies with financial institutions in counteraction to legalization of criminal proceeds. The article is devoted to the clarification of the essence of the concept and content of the interaction of law enforcement bodies with financial institutions in counteracting the legalization of criminal proceeds. It is noted that the concept of "interaction" is multi-vector, because it is used in almost all spheres of scientific knowledge. The category of "interaction" from the point of view of philosophy, philosophy of law, theory of management and law is considered. In this case, the interaction in law is considered from different sides, including within the law-enforcement system. The list of obligatory signs of interaction, allocated by scientists, is established. In addition, based on the interpreted interpretations of the notion of interaction as a whole,

⁵ Виконано в рамках проекту «Система критеріїв зовнішнього моніторингу діяльності єдиного правоохоронного органу у сфері забезпечення фінансової та економічної безпеки держави» (№ 118U003575)

as well as the interaction between different law enforcement bodies, we separately distinguish the features of interaction., Which allow distinguishing the concept of "interaction" from others, at first glance, similar concepts, in particular, coordination, cooperation, cooperation, etc. The content of the concept of "law enforcement agencies" is analyzed by analyzing the legal definition and different approaches of scholars (an approach similar to a legislative one, an approach that deals with broad and narrow concepts, an approach that treats the concept through the category of "state body"). Summarizing the legislative regulation, distinguished features of financial institutions. Considering legislative and scientific approaches, for a more complete realization of the essence of legalization of criminal proceeds, the proper understanding of this legal category is formulated. On the basis of the study, the actual definition of the interaction of law enforcement bodies with financial institutions regarding counteraction to the legalization of criminal proceeds is formulated. The peculiarities of interaction of law enforcement bodies and financial institutions regarding counteraction to the legalization of criminal proceeds on the basis of such criteria as interaction subjects, status of interacting subjects, basis of interaction, purpose of interaction, character of actions, methods and means of interaction are determined.

Key words: counteraction, legalization of proceeds from crime, legalization of criminal proceeds, law enforcement bodies, financial institutions.

Постановка проблеми. Актуалізація питання взаємодії правоохоронних органів з фінансовими установами щодо протидії легалізації злочинних доходів обумовлена потребою у забезпеченні фінансово-економічної безпеки держави, адже останнім часом все частіше спостерігаються випадки легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, що загрожує сталому функціонуванню та розвитку України. У зв'язку з цим важливим є поглиблення та удосконалення теоретичних засад щодо поняття взаємодії правоохоронних органів з фінансовими установами щодо протидії легалізації злочинних доходів, що у подальшому може стати підґрунтям для розвитку нормативно-правового регулювання та ефективної реалізації механізму стосовно протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання щодо сутності поняття та змісту взаємодії правоохоронних органів з фінансовими установами в означеній сфері комплексно досліджені не були. Однак окремі аспекти даного питання досліджували І. Гуткін, О. Користін, В. Ортинський та інші.

Метою пропонованої статті є формулювання авторського визначення та з'ясування особливостей взаємодії правоохоронних органів з фінансовими установами щодо протидії легалізації злочинних доходів.

Виклад основного матеріалу. Перш ніж розглядати зміст такого правового явища як «взаємодія правоохоронних органів з фінансовими установами щодо протидії легалізації злочинних доходів», необхідно визначитися з поняттями «взаємодія», «правоохоронні органи», «фінансові установи», «легалізація злочинних доходів

(легалізація доходів, одержаних злочинним шляхом)».

Поняття «взаємодія» використовується майже у всіх сферах наукового пізнання, тобто є багатовекторним. У зв'язку з цим розглянемо вказану категорію комплексно з метою розкриття сутнісних ознак в міждисциплінарному розрізі, ґрунтуючись на принципі кооперації наукового знання, що дасть змогу розширити уявлення про ознаки взаємодії.

Теоретично відтворити дійсність у юридичній науці можливо за допомогою філософських категорій. Так, у сучасній філософії категорія «взаємодія» переважно використовується для характеристики форм людського співіснування чи впливу об'єктів один на одного. З погляду філософії права взаємодія властива кожній системі та являє собою рух суб'єктів у її межах, забезпечуючи при цьому її функціонування, подальший розвиток та застосування в практичному житті [1, с. 47].

Натомість у теорії управління взаємодію розглядають у двох аспектах – як категорію, яка є визначальною для всього процесу управління, та як діяльність кількох суб'єктів із спільною метою [2, с. 9].

Переходячи безпосередньо до змісту поняття «взаємодія» в праві, зауважимо, щодо даного питання проведений глибокий аналіз найбільш вдалих визначень, що відображають поняття «взаємодія» з різних боків, у тому числі і в межах правоохоронної системи. При цьому вибір таких визначень був зроблений на основі детального аналізу наукових доробок з даної проблематики. Так, І. М. Гуткін розглядає взаємодію як засновану на законі співпрацю не підпорядкованих один

одному органів, згідно з яким вони діють узгоджено, доцільно, поєднуючи застосовувані ними засоби і способи, з метою запобігання, припинення, розкриття злочину, притягнення до кримінальної відповідальності винних, розшуку обвинувачених і забезпечення відшкодування шкоди, заподіяної злочинами» [3, с. 63]. З даного визначення випливають такі сутнісні ознаки взаємодії як рівноправність суб'єктів, що взаємодіють, узгодженість та спільність мети.

Водночас А. Г. Лекарь розуміє взаємодію як поєднане або узгоджене за часом, місцем та метою здійснення необхідних заходів двома або більше службами чи працівниками цих служб для досягнення певної мети [4, с. 11]. У даному випадку взаємодія постає як часово-просторовий процес, спрямований на досягнення певної мети між рівноправними суб'єктами.

Досить змістовним і вдалим є визначення, надане Т. В. Авер'яновою та Р. С. Белкіним, які під взаємодією пропонують вважати однакове (разове) або досить тривале (тривале за часом) об'єднання зусиль, засобів і методів для досягнення завдань виявлення, швидкого і повного розкриття злочинів, викриття винних і забезпечення правильного застосування закону з тим, щоб кожний, хто здійснив злочин, був притягнений до справедливого покарання і жоден невинний не був притягнутий до кримінальної відповідальності і засуджений [5, с. 11]. Науковцями акцентується увага на меті взаємодії, яка має правове підґрунтя, а також перелічуються елементи адміністративно-правового механізму взаємодії.

Під взаємодією підрозділів Служби безпеки України з правоохоронними органами у сфері протидії контрабанді наркотичних засобів слід розуміти спільну, основу на чіткому дотриманні правових норм, діяльність Служби безпеки України та інших правоохоронних органів, яка проводиться у конкретних формах, за допомогою спеціально визначених методів, узгоджених за місцем і часом, з метою протидії контрабанді наркотичних засобів [6, с. 7]. Не зважаючи на те, що дане визначення є досить вузьким за змістом, воно сприяє розкриттю адміністративно-правового механізму взаємодії між вказаними у ньому суб'єктами.

Якщо говорити про ознаки взаємодії, то серед обов'язкових науковці виділяють наступні: взаємодія є різновидом діяльності, оскільки виключає бездіяльність, будучи процесом активним відносно її суб'єктів; наявність не менше двох суб'єктів; різноманітність суб'єктів взаємодії. Так, ними можуть бути як фізичні, так і юридичні особи; дія одного суб'єкта взаємодії обумовлює відповідну на це реакцію іншого; демократичний характер зв'язків та взаємна узгодженість дій (в

ідеалі), коли кожен із суб'єктів наділений правом вибору тієї чи іншої поведінки, внесення пропозицій та впливу на прийняття рішень з конкретних питань; наявність певної вигоди для її суб'єктів [7, с. 28].

Виходячи з досліджених трактувань поняття взаємодії в цілому, а також взаємодії між різними правоохоронними органами до ознак взаємодії, окрім вищенаведених, можна віднести: урегульованість взаємодії законами або підзаконними нормативно-правовими актами; спільність мети взаємодіючих суб'єктів; рівноправність, незалежність суб'єктів, що взаємодіють; разовість або тривалість взаємодії, де суб'єкти діють у межах своїх компетенцій; узгодженість дій у часово-просторовому процесі взаємодії; поєднання методів і засобів, що властиві взаємодіючим суб'єктам. Визначені ознаки дозволяють відмежувати поняття «взаємодія» від інших, на перший погляд схожих понять.

Наступним етапом нашого дослідження є розкриття змісту поняття «правоохоронні органи». Передусім зазначимо, що сучасна правова наука характеризується відсутністю єдиних підходів стосовно тлумачення даного правового феномену, що зумовлює вироблення однозначного розуміння вказаного поняття у теорії та практиці, навіть не зважаючи на те, що існує законодавче визначення цього поняття. Численні дослідження протягом останнього століття дозволили сформувати достатньо змістовну теоретичну базу щодо вказаного правового явища. Разом з тим, підходи до інтерпретації поняття «правоохоронні органи», розкриття його змісту та сутності, що були сформовані ще в минулому столітті, не можуть бути використані в сучасних соціально-економічних умовах без внесення істотних доповнень.

Законодавче визначення правоохоронних органів міститься у ст. 2 Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» [8]. Однак законодавцем лише наводиться неповний перелік правоохоронних органів й вказуються функції, притаманні таким органам, однак повноцінне визначення так і не надається, що і зумовлює наукові суперечки щодо трактування вказаного поняття. На підтвердження цього зробимо короткий огляд наукової літератури щодо тлумачення поняття «правоохоронний орган».

Серед науковців прослідковується підхід, подібний до законодавчого, відповідно до якого вони надають лише перелік правоохоронних органів, не розкриваючи повноцінно зміст поняття. Наприклад, О. Скакун зазначає, що правоохоронні органи – це органи прокуратури, внутрішніх справ,

Служби безпеки, митні органи, органи державного кордону, органи державної податкової служби, державної контрольно-ревізійної служби, рибоохорони, державної лісової охорони, інші органи [9, с. 243]. Такий підхід до тлумачення правоохоронних органів застосовується й іншими вченими. Різниця лише в переліку таких органів, що залежить від законодавчих змін, і виникає необхідність у розширенні чи звуженні означеного поняття. Тому вважаємо даний підхід таким, що не відповідає загальнотеоретичним вимогам до формування термінологічного апарату.

Інший підхід передбачає, що поняття правоохоронних органів розглядається у вузькому та широкому значеннях. Так, Р. Тевлін у першому випадку під правоохоронними органами розуміє державні органи, які спеціально створені для боротьби зі злочинністю і яким з цією метою надані повноваження застосовувати передбачені законом заходи примусу і перевиховання щодо правопорушників. Натомість у другому випадку – це всі інші державні органи, які наділені певними повноваженнями в галузі контролю за додержанням законності і правопорядку [10, с. 53]. І хоча таке розуміння вказаних органів було сформульовано ще в 80-х рр. минулого століття, проте заслуговує на увагу, але з деякими доповненнями, що пов'язані з тим, що в сучасних умовах правоохоронні органи покликані не лише боротися зі злочинністю, але й здійснювати функції охорони, захисту тощо.

Якщо проаналізувати сучасні погляди щодо тлумачення правоохоронних органів, то науковцями такі органи досить часто визначаються через категорію «державний орган». Наприклад, А. М. Куліш правоохоронними називає спеціально уповноважені державні органи, які забезпечують додержання та реалізацію прав і свобод громадян, законності та правопорядку із додержанням встановлених законом правил та процедур відповідно до своєї компетенції [11, с. 92].

Підводячи підсумки проведеного аналізу поняття «правоохоронні органи», відзначимо наступне. 1. Вищезазначене поняття трактується більшістю авторів як державні органи, що виконують відповідні функції (правоохоронні, контрольні, охоронні, наглядові, забезпечувальні) з метою охорони і захисту прав і свобод громадян, інтересів суспільства та держави, забезпечення правопорядку з можливістю застосування заходів державного примусу. 2. Загальне визначення правоохоронних органів наразі відсутнє. Однак спроби його визначити пов'язані безпосередньо з зазначенням функцій, здійснюваними ними, а також з вказівкою на приналежність до органів державної влади. 3. В абсолютній більшості

визначень є хоча б одна ознака, що вказує на приналежність органу до правоохоронного. 4. Недосконалість законодавчого визначення правоохоронних органів не дає можливості визначити ознаки, які є критеріями віднесення того чи іншого органу до правоохоронного.

Визначальне значення для розуміння змісту взаємодії правоохоронних органів з фінансовими установами в означеній сфері має наявність вдало сформульованих та чітко визначених правових понять, одним із яких також є «фінансові установи». Зауважимо, що вказане поняття знайшло своє відображення як в численних нормативно-правових актах, так і в працях багатьох дослідників. Перш за все звернемо увагу на те, що в українському законодавстві є декілька визначень досліджуваного поняття. Більшість із них наведено у законах чи положеннях. Визначення, яке найбільш повно розкриває ознаки фінансових установ, передбачено Законом України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг»: це юридична особа, яка відповідно до закону надає одну чи декілька фінансових послуг, а також інші послуги (операції), пов'язані з наданням фінансових послуг, у випадках, прямо визначених законом, та внесена до відповідного реєстру в установленому законом порядку [12].

Узагальнивши законодавче регламентування, виділимо характерні ознаки фінансових установ: 1) юридична особа, яка відповідно до законодавства надає одну чи не менше ніж одну фінансову послугу (операцію); 2) юридична особа, яка надає інші послуги (операції), пов'язані з наданням фінансових послуг, лише у випадках, що прямо визначаються у законодавстві; 3) юридична особа, відомості про яку вносяться до відповідного реєстру в порядку, установленому законом; 4) юридична особа, яка отримала ліцензію на надання фінансової послуги; 5) юридична особа, яка створена розпорядчим актом уповноважених осіб. Однак такі ознаки повинні застосовуватися у сукупності.

Переходячи безпосередньо до визначення поняття легалізації злочинних доходів (легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом), зауважимо, що воно знайшло своє закріплення в українському законодавстві. Однак у науковій літературі відсутнє однозначне трактування й однакове вживання вказаного поняття. Досить часто можна зустріти його синонімічні визначення – відмивання коштів, легалізація доходів, здобутих злочинним шляхом, злочинні прибутки, «брудні гроші» тощо.

Відповідно до ст. 209 Кримінального кодексу України, легалізація (відмивання) доходів,

одержаних злочинним шляхом – це вчинення фінансової операції чи правочину з коштами або іншим майном, одержаними внаслідок вчинення суспільно небезпечного протиправного діяння, що передувало легалізації (відмиванню) доходів, а також вчинення дій, спрямованих на приховання чи маскуванні незаконного походження таких коштів або іншого майна чи володіння ними, прав на такі кошти або майно, джерела їх походження, місцезнаходження, переміщення, зміну їх форми (перетворення), а так само набуття, володіння або використання коштів чи іншого майна, одержаних внаслідок вчинення суспільно небезпечного протиправного діяння, що передувало легалізації (відмиванню) доходів [13]. Вважаємо дане визначення достатньо змістовним та таким, що відображає сутнісні ознаки легалізації злочинних доходів, до яких, зокрема, належать: вчинення правочину чи операції фінансового характеру, предметом яких є кошти або інше майно; кошти або інше майно одержуються шляхом вчинення суспільно-небезпечних протиправних дій або бездіяльності; спрямованість дій на приховання, маскуванні відомостей щодо коштів або іншого майна.

Відобразити сутність легалізації (відмивання) вдалося, на нашу думку,

О. Є. Користіну, який визначає, що відмивання коштів – це негативне соціально-економічне явище, в основі якого приховування незаконного походження доходів, спотворення інформації про природу їхнього походження, місцезнаходження, розташування, рух, дійсну належність та прав власності на такі доходи, а також надання їм у будь-яких формах правомірного вигляду, коли особі відомо, що ці матеріальні блага є доходами, отриманими незаконним шляхом, а також інші дії, прямо або опосередковано пов'язані з оформленням правомірності фактичних відносин володіння, користування, розпорядження доходами або з прихованням їх незаконного походження [14, с. 29-30].

Група авторів (С. Дмитров, О. Меренкова, Л. Левченко, Т. Медвідь) пропонують розуміти процес легалізації (відмивання) злочинних доходів як складну схему послідовних дій, спрямованих на

заплутування справжніх джерел походження кримінальних капіталів завдяки їх перетворенню з одних активів у інші шляхом вчинення численних фінансових операцій [15, с. 25]. Попри розмитість визначення, це не заважає зрозуміти його сутність.

Розглянувши законодавчий і науковий підходи, для більш повного усвідомлення сутності легалізації злочинних доходів, спробуємо сформулювати власне розуміння цієї правової категорії: це явище, що носить негативний соціально-економічний характер, що виникає внаслідок вчинення фінансових операцій чи правочинів з коштами або іншим майном, з метою приховання будь-яких відомостей щодо них та дій, у результаті яких доходи були одержані, з подальшим їх законним введенням в економіку країни.

Висновки. Таким чином, виходячи з вищенаведеного, нами сформульовано наступне визначення взаємодії правоохоронних органів з фінансовими установами щодо протидії легалізації злочинних доходів: це узгоджена разова або тривала у часово-просторовому процесі діяльність зазначених суб'єктів, які є рівноправними, що здійснюється з поєднанням методів і засобів, властивих взаємодіючим суб'єктам, на основі законів чи підзаконних нормативно-правових актів, спрямована на досягнення спільної мети, що полягає у протидії здійсненню діянь з доходами, відомості про які приховуються чи маскуються, а також у недопущенні введення таких доходів в економіку країни. Основними особливостями взаємодії правоохоронних органів з фінансовими установами щодо протидії легалізації злочинних доходів є:

- 1) суб'єкти взаємодії – правоохоронні органи та фінансові установи або їх уповноважені особи;
- 2) статус взаємодіючих суб'єктів – рівноправність і незалежність один від одного;
- 3) підстава взаємодії – закони або підзаконні нормативно-правові акти;
- 4) мета взаємодії – протидія легалізації злочинних доходів
- 5) характер дій – узгоджений у часово-просторовому процесі, разовий або тривалий;
- б) методи та засоби взаємодії – власні, тобто такі, що притаманні кожному суб'єкту окремо.

Література :

1. Філософія права: навч. посіб. / за ред. О. Г. Данільяна. К.: Юрінком Інтер, 2005. 136 с.
2. Назар Ю. С. Взаємодія органів внутрішніх справ із місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування у профілактиці адміністративних правопорушень: монографія. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. 160 с.
3. Органы дознания и предварительного следствия системы МВД и их взаимодействие : учеб. пособ. / Ю. Н. Белозеров, И. М. Гуткин, А. А. Чувилов, В. Е. Чугунов; отв. ред. Б. А. Викторов. М.: Юрид. л-ра, 1973. 120 с.

4. Лекарь А. Г., Безруких Р. К. Организационно-тактические основы раскрытия преступлений. М.: Юрид. лит., 1977. 118 с.
5. Криминалистическое обеспечение деятельности милиции и органов предварительного расследования / под ред. Т. А. Аверьяновой, Р. С. Белкина. М.: Новый юрист, 1997. 400 с.
6. Ортинський В. Взаємодія підрозділів правоохоронних органів України у протидії контрабанді наркотичних засобів: теоретичні та практичні аспекти. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки. 2017. № 884. С. 4–10.
7. Сівков С. «Взаємодія» і «координація»: масштабність понять. Закон и жизнь. 2013. № 6. С. 27–29.
8. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів: Закон України від 23 грудня 1993 р. № 3781-ХІІ / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради. 1994. № 11. Ст. 50.
9. Скакун О. Ф. Теория государства и права : учеб. Х.: Консум: Университет внутренних дел, 2000. 704 с.
10. Тевлін Р. Про поняття «правоохоронні органи» у широкому та вузькому розумінні. Радянське право. 1985. № 7. С. 51–54.
11. Куліш А. М. Щодо визначення поняття «правоохоронні органи». Право і безпека. 2005. № 4. С. 90–93.
12. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг: Закон України від 12 липня 2001 р. № 2664-ІІІ / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради. 2002. № 1. Ст. 1.
13. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2011 р. № 2341-ІІІ / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради. 2001. № 25-26. Ст. 131.
14. Користін О. Є., Чернявський С. С. Протидія відмиванню коштів в Україні. Правові та організаційні засади правоохоронної діяльності : навч. посіб. / за ред. О. М. Джужі. Київ: КНТ, 2009. 272 с.
15. Дмитров С. О., Меренкова О. В., Левченко Л. Г., Медвідь Т. А. Моделирование оценки рисков использования банков с целью легализации криминальных доходов або фінансування тероризму: монографія / за заг. ред. О. М. Бережного. Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ», 2008. 75 с.